

ЧЕРВОНИЙ ПАРТИЗАНСЬКИЙ РУХ В УКРАЇНІ І ОРГАНИ НКВС-НКДБ (1941-1944 рр.)

У статті йдеться про участь органів НКВС-НКДБ у розгортанні червоного партизанського руху в Україні у 1941-1944 роках. Окрему увагу приділено ролі органів безпеки та органів внутрішніх справ у започаткуванні червоного партизанського руху, намаганні тримати його під контролем. Автор розглядає діяльність окремих партизансько-диверсійних груп і загонів, що контролювалися НКВС-НКДБ.

Червоний партизанський рух в Україні у роки Другої світової війни - явище неоднорідне і багатовекторне. Намагання представити це явище як широкий рух народних мас проти окупанта - надто спрощене тлумачення і не розкриває суті процесу. З початком німецько-радянської війни у 1941 році на територіях, захоплених німцями та їх союзниками, почали створюватися антифашистське підпілля та партизанські загони. Протягом першого року війни організацією партизанських загонів займалися обкоми партії, обласні управління НКВС, 8-мі відділи політуправління та особливі відділи, розвідвідділи фронтів та армій. Тобто, для створення партизанських рухів працювали структури НКВС, КП(б)У, РСЧА. Протягом першого року війни між партійними, армійськими структурами та органами державної безпеки тривала напружена міжвідомча боротьба. Однією з найвпливовіших структур щодо формування та контролю за діяльністю партизанським рухом в Україні були органи НКВС-НКДБ.

Значущість і важливість партизанського руху для протидії регулярній армії супротивника радянське керівництво усвідомлювало досить чітко, оскільки самі більшовики неодноразово мали можливість переконатися в цьому. На початку 20-х років ХХ ст. придушити селянський повстанський рух вдалося лише після примирення з Польщею, коли більшовики мали можливість зосередитися на внутрішньому фронті. Навіть в умовах тоталітаризму під час проведення масової колективізації і розкуркулювання у 1930 році радянському керівництву довелося стикнутися з проблемою придушення антибільшовицького партизанського руху. Крім того, наприкінці 10-х - на початку 20-х років ХХ ст. діяло чимало більшовицьких партизанських загонів. Тобто радянське керівництво мало досвід організації і придушення партизанських формувань і чітко усвідомлювало їх значущість під час воєнних дій.

Концепція партизанських дій еволюціонувала від теоретичних розробок М.Фрунзе на початку 20-х років до організації професійного вишколу партизанів у 20-30-х роках. Зокрема, дослідник партизанського руху І.Старінов згадує, що йому випало у 1929-1933 роках брати участь у підготовці партизанських кадрів у п'яти спеціальних школах, у тому числі у Центральній московській школі, де готували зарубіжні кадри. Деякі з них згодом брали участь в організації партизанської боротьби у Польщі, Італії, Франції, Югославії. Навчання мало на меті виховання керівників партизанських загонів. Готувалися партизанські загони, диверсійні групи, здатні діяти на незнайомій місцевості, у тому числі і за межами СРСР. Диверсанти-підпільники ретельно конспірувалися. Крім того, створювалися значні запаси потрібних для партизанів ресурсів на випадок тривалої війни. Партизанські з'єднання іноді навіть

долучали до загальновійськових навчань. В Україні було підготовлено понад 3 тисячі партизанських командирів та фахівців. Було закладено багато зброї та боєприпасів. Але у 1937 році керівництво ЦК ВКП(б) оголосило про те, що завчасна підготовка партизанських кадрів - витівка ворогів народу. Було репресовано майже усіх офіцерів, що мали досвід і спеціалізовану партизанську підготовку [24, с.166-168]. Всю роботу особливих відділів (з 1937 року - 3-го відділу) НКВС і 5-го відділу Генштабу РСЧА вміть було зведено нанівець. Частково вціліли ті кадри, які взяли участь у військовому конфлікті в Іспанії [6, с.60-61].

Пояснити дії радянського керівництва можна тим, що з кінця 30-х років воно усвідомило себе надто потужним для того, щоби не чекати зовнішньої агресії, а самому диктувати умови. Агресивні акції проти сусідніх країн - Польщі, Фінляндії, країн Прибалтики, Румунії засвідчили агресивні наміри радянського керівництва. У таких важливих документах, що висвітлюють воєнну доктрину СРСР, як *“Міркування про основи стратегічного розгортання Збройних Сил СРСР”*, *“Міркування за планом стратегічного розгортання Збройних Сил Радянського Союзу на випадок війни з Німеччиною та її союзниками”*, що датуються вереснем 1940 і травнем 1941 років, міститься суцільна наступальна концепція ведення війни [1, с.236-253; 2, с.215-220]. Очевидно, що Й.Сталін вирішив, що настав час поширити комуністичну владу за межі СРСР. Мати у себе в тилу людський і матеріальний потенціал для розгортання партизанської війни - небезпечна річ, що могла загрожувати існуванню самої комуністичної диктатури. Через це вирішено було ліквідувати таку загрозу. Сталінські агресивні плани зламав напад Німеччини на СРСР 22 червня 1941 року.

Першими діями органів НКДБ на початку німецько-радянської війни стали заходи щодо нейтралізації і убезпечення виступів антирадянськи налаштованого елемента. Вже 22 червня 1941 року, відповідно до директиви НКДБ СРСР №127/5809 органи держбезпеки отримали завдання привести у готовність весь оперативно-чекістський апарат, провести вилучення контрреволюційного та шпигунського елемента, який перебував у стадії розробки, забезпечити своєчасне розкриття і попередження всіх шкідницько-диверсійних актів у системі народного господарства, на оборонних підприємствах [12, с.32]. Результатом таких дій стала масова жорстока розправа з політичними в'язнями у ряді міст України, що зовсім не додало авторитету більшовицькій владі і навіть викликало лють населення. Так, у західних областях України з початком війни розпочалися ряд повстань. Наприклад, у Підгайцях Тернопільської області місцеві мешканці, озброєні господарським реманентом, роззброїли відступаючих червоноармійців. Один працівник залізниці влаштував катастрофу потягу з бійцями військ НКВС, що рухався до Підгайців [28, с.198].

На всіх теренах, куди вступив противник, почали поспіхом створюватися партизанські загони, але користі з них було мало, бо вони не мали для цього підготовки. Майже як відчай лунало звернення Й.Сталіна до народу 3 липня 1941 року: *“У зайнятих ворогом районах треба створювати партизанські загони, кінні й піші, створювати диверсійні групи для боротьби з частинами ворожих армій, для підризу мостів, доріг, псування телефонного й телеграфного зв'язку, підпалу лісів, складів та обозів”* [24, с.169].

Звичайно, було б надто наївно сподіватися, що партизанський рух розвинеться автоматично. Після масових репресій, постійної матеріальної скрути і атмосфери страху у СРСР населення на окупованих територіях зайняло радше вичікувальну позицію. Чимало чиновництва і партійних функціонерів поспішно евакуювалися на схід. Очевидно, що

сталінське керівництво особливо й не сподівалося на всенародний опір після всіх тих негативних явищ, які були спрямовані проти народу протягом 20-30-х років. Завдання на розгортання партизанського руху покладалася на державні і партійні органи.

29 червня 1941 року РНК СРСР та ЦК ВКП(б) видали спільну директиву партійним організаціям прифронтової смуги про перебудову всієї роботи на воєнний лад, в якій одним з найважливіших питань визнавалося створення на окупованій території партизанських загонів та диверсійних груп для боротьби з частинами ворожої армії та розпалювання партизанської війни. Попри те, що у документі не йшлося про роль і місце органів НКВС і НКДБ, але їхня участь малася на увазі автоматично. Постановою від 29 червня 1941 року було створено Особливу групу при наркомові внутрішніх справ [19, с.22-23]. Одним із завдань групи була організація партизанської боротьби у тилу противника. Начальникам усіх служб та підрозділів НКВС наказом для наркомату було зобов'язано надавати Особливій групі сприяння людьми, технікою, озброєнням для розгортання розвідувально-диверсійної роботи у тилу німецьких військ [25, с.197-198].

6 липня 1941 року Президія Верховної Ради УРСР, Раднарком УРСР, ЦК КП(б)У оприлюднили звернення до українського народу, в якому закликали створювати партизанські загони, посилаючись на традиції українських партизанів. Водночас велася робота щодо створення органів керівництва партизанським рухом [26, с.6].

18 липня директива від 29 червня була доповнена постановою ЦК ВКП(б) про організацію боротьби в тилу ворога. У ній партійні організації повинні були надати партизанській боротьбі *“найширший розвій і бойову активність”*. Таким чином, уже в перший місяць війни вищі ешелони влади намагалися закласти основи партизанської боротьби, політичне та ідеологічне керівництво якою мала очолити комуністична партія. Проте, як показали перші місяці війни, для організації широкомасштабного й ефективного партизанського руху ні партійно-радянське керівництво СРСР, ні органи держбезпеки, ні військове командування виявилось фактично не готовим. У перші місяці війни вся діяльність, пов'язана з організацією партизанського руху, укомплектуванням створюваних формувань кадрами і оснащенням їх зброєю, часто мала імпровізований характер. Внаслідок невирішення питання про централізацію керівництва партизанською боротьбою займалися паралельно, як вказувалося, партійні організації (ЦК національних компартій, обкоми, міськкоми і райкоми партії), органи НКВС (наркомати внутрішніх справ союзних республік, їхні обласні, міські та районні відділи), військові ради і політуправління фронтів, політичні та розвідувальні відділи армій. Координація дій на вищому рівні була відсутня. Що стосується НКВС, то ці органи бачили свою головну мету у веденні диверсійно-терористичної роботи спеціально підготовленими кадрами на окупованій території, переважно у великих містах і населених пунктах. 30 червня 1941 р. на засідання Політбюро ЦК КП(б)У були запрошені відповідальні працівники апарату ЦК, Раднаркому УРСР, НКВС. Серед розглянутих питань йшлося про *“створення партизанських загонів, підпілля і диверсійних груп”*. На створену за підсумками наради Оперативну групу на чолі з М.Співаком покладалася завдання організації мережі нелегальних партійних організацій, створення партизанських загонів, підбір і підготовка кадрів для боротьби в тилу ворога. Загальне керівництво згаданою групою здійснювали секретарі ЦК КП(б)У М.Бурмистренко і Д.Коротченко. Була забезпечена співпраця з 4-м управлінням НКВС УРСР і військовими радами Південно-Західного і Південного фронтів. Паралельно з партійними комітетами відповідні заходи здійснювалися за

лінією НКВС. Вже 25 червня 1941 р. відповідно до наказу з Москви при НКВС УРСР та його обласних управліннях були створені оперативні групи для боротьби з парашутними десантами і диверсантами противника, на які покладалися і завдання організації партизанських загонів. Через деякий час, а саме 25 серпня 1941 р., згадані оперативні групи були реорганізовані в 4-ті управління (відділи) з організації і керівництва бойовою діяльністю винищувальних батальйонів, партизанських загонів і диверсійних груп. До обов'язків цих органів входило керівництво створенням і бойовою діяльністю винищувальних батальйонів, партизанських загонів, диверсійних груп; організація живого і технічного зв'язку з партизанськими загонами і диверсійними групами, які діяли у ворожому тилу; організація розвідки в районах майбутніх дій загонів і груп; забезпечення партизанських формувань зброєю, набоями, технікою, продовольством та одягом. 4-те управління НКВС УРСР очолив заступник наркома внутрішніх справ Т.Строкач [12, с.27, 29-31].

3 5 липня 1941 року розпочалася організація партизанського руху в окупованих районах УРСР. За дорученням ЦК КП(б)У заступник наркома внутрішніх справ УРСР Т.Строкач і начальник оперативної групи НКВС генерал-майор Петров терміново приступили до формування партизанських полків та диверсійних груп з числа працівників органів внутрішніх справ і міліції, які мали діяти у ворожому тилу на київському та уманському напрямках, де точилися найзапекліші бої. Впродовж 18-24 липня 1941 року було завершено створення 1-го і 2-го партизанських полків НКВС у складі 10 батальйонів кожний (понад 2 тис.). Бойове завдання обом формуванням щодо дезорганізації тилу ворога методами активної партизанської боротьби було поставлено відповідними наказами командування Південно-Західного фронту за особистим підписом генерал-полковника М.Кирпоноса, секретаря ЦК КП(б)У М.Хрущова і генерал-лейтенанта М.Пуркаєва. Перший партизанський полк на чолі з О.Чеховим кількістю 6 батальйонів був спрямований для дій у тилу німців на території Житомирської області. Другий партизанський полк під проводом Платонова, а згодом В.Щедріна, кількістю 6 батальйонів наказали діяти у південно-східній Київщині. 5 вересня на базі 1-го і 2-го батальйонів 2-го партизанського полку з числа добровольців зі Сталінської області було організовано 12 партизанських загонів кількістю 437 бійців. Формування 3-го партизанського полку не було завершено [12, с.35]. Партизанські полки діяли у районах Новоград-Волинського, Корсуня, Городища, Черкас. Погано забезпечені зброєю, продовольством, радіозв'язком, ці загоны не змогли виконати поставлених завдань. Під Олевськом загинув команди першого партизанського полку Є.Чехов. Командир 2-го партизанського полку Є.Щербина потрапив до німецького полону і був страчений у Черкасах [6, с.170].

Зусиллями НКВС у Сталінській області у вересні 1941 року були сформовані 167 партизанських загонів чисельністю 2196 бійців, 112 диверсійних груп чисельністю 316 осіб і 241 розвідагентури. Крім цього, для диверсійної роботи на залізничному транспорті Південно-Донецької і Північно-Донецької залізниць була створена 101-ша диверсійна група і залишено 112 агентів. Для загонів, що залишилися в межах Сталінської області, у кожному районі для кожного загону окремо були створені склади-схованки, де закладено зброю з розрахунку на кожного бійця загону. У подальшому активними діями на території області відзначилися партизанські загоны, створені дорожньо-транспортним відділом НКВС Північно-Донецької залізниці під керівництвом Б.Смолянова та Г.Іщенко [30, с.404].

Часом керівництво не уявляло всієї складності і труднощів партизанської боротьби. У Сніжнянському районі Сталінської області секретар райкому і начальник райвідділу НКВС на скарги одного з командирів про низький рівень підготовки та озброєння загону закликали озброюватися сокирами і ховатися від німців у куцах, бо на кожен куц вони уваги не звертатимуть [17, с.441].

За деякими даними, за період з червня по вересень 1941 року НКВС УРСР підготував і перекинув у тил ворога 122 партизанські загони чисельністю 5,8 тис. бійців. На 1 жовтня 1941 р. в областях УРСР було сформовано 738 партизанських загонів (26 257 чол.) і 191 диверсійна група (1374 чол.). Інтенсивно велася організація винищувальних батальйонів, які мали переходити на форми партизанської боротьби. На початок липня 1941 р. в Україні сформовано 657 батальйонів (160 тис. чол.) і понад 18 тис. груп сприяння (понад 200 тис.). За даними на 10 серпня 1941 року в 10 областях України було сформовано 66 партизанських загонів та 800 груп для допомоги партизанам (14 390 чол.). В проекті циркуляра наркома ВС УРСР В.Сергієнка (вересень 1941 р.) до начальників обласних управлінь НКВС відзначалося, що робота зі створення на базі цих формувань партизанських загонів була проведена в цілому недостатня. Чимало винищувальних батальйонів виявилось недієздатними і при наближенні ворога відступали зі своєї території. Дії партизан мало впливали на фронт. У розмові з представником 4-го управління НКВС УРСР командуючий 5-ю армією Південно-Західного Фронту генерал-майор М.Потапов у серпні 1941 р. сказав, що партизани нічого не роблять, а сидять у лісі і чекають приходу Червоної армії [12, с.36].

Крім згаданих організаційних заходів щодо створення партизанських чи диверсійних формувань за лінією НКВС, згідно з Наказом №00882 від 5 липня 1941 року була створена Особлива група, що підпорядковувалася безпосередньо НКВС, але до її штатної структури не входила. Очолив цю групу старший майор держбезпеки Павло Судоплатов, а його заступниками стали Наум Ейтінгон та Микола Мельников. Офіційно Особлива група увійшла до структури центрального апарату НКВС 3 жовтня 1941 року. До завдань групи відносилися: ведення партизанської війни, розвідка, створення агентурної мережі на окупованих теренах та інші. Наприкінці серпня 1941 р. оперативні групи місцевих органів державної безпеки були перетворені на 4-ті відділи Управління НКВС прифронтових республік, країв, областей, оперативно підпорядковані Особливій групі. У цей час Верховне командування та керівництво НКВС СРСР конкретизувало і деталізувало завдання щодо діяльності Особливої групи: збір розвідданих, диверсійна робота, контррозвідувальні заходи, ліквідацію тих, хто співпрацює з німцями. Ставилася за мету забезпечувати партизанські загони від проникнення ворожої агентури. З огляду на розширення об'ємів роботи щодо організації партизанського руху Особлива група 3 жовтня 1941 р. згідно з Наказом НКВС СРСР №001435 "Про організацію 2-го відділу НКВС СРСР" була реорганізована у самостійний відділ НКВС. Четверті відділи обласних та республіканських підрозділів знаходилися в оперативному підпорядкуванні Другого відділу. Підпорядковувався цей відділ з П.Судоплатовим на чолі безпосередньо Л.Берії. До завдань цієї структури відносилися агентурна, диверсійна, розвідувальна робота, розробка методичних посібників для розвідників і диверсантів. 18 січня 1942 р. з огляду на розширення діяльності партизанських загонів та диверсійних груп Другий відділ було перетворено на Четверте управління НКВС СРСР, яке очолив П.Судоплатов. З ініціативи Л.Берії у складі наркоматів внутрішніх справ України та Білорусії створювалися власні 4-ті управління. До їх завдань відносилися розвідувальна, контррозвідувальна, диверсійна робота [14, с.305-309].

За словами П.Судоплатова: *“Ми відразу ж створили військове з’єднання Особливої групи - окрему мотострілецьку бригаду особливого призначення (ОМСБОП НКВС СРСР), якою командували у різний час Гриднєв і Орлов. За рішенням ЦК партії та Комінтерну усім політичним емігрантам, що знаходилися в Радянському Союзі, було запропоновано вступити до цього з’єднання Особливої групи НКВС. Бригада формувалася у перші дні війни на стадіоні “Динамо”. Під своїм проводом ми мали понад двадцять п’ять тисяч солдатів та командирів, з них дві тисячі іноземців - німців, австрійців, іспанців, американців, китайців, в’єтнамців, поляків, чехів, болгар і румунів. У нашому розпорядженні знаходилися кращі радянські спортсмени, у тому числі чемпіони з боксу та легкої атлетики - вони стали основою диверсійних формувань, що їх надсилалися на фронт і закидали у тил ворога”* [25, с.198]. Насправді війська Особливої групи при наркоматі внутрішніх справ СРСР були створені ще 27 червня 1941 р. Протягом наступних років (1942-1944) загони і спецгрупи бригади були закинуті майже до всіх окупованих областей РРФСР, України, Білорусії, Північного Кавказу. На початку 1943 року ОМСБОП була перейменована на Загін особливого призначення при НКВС-НКДБ СРСР. Ця військова частина призначалася для розвідувально-диверсійної роботи в тилу ворога [6, с.144, 147].

Органи НКВС, посилаючи загони і диверсійні групи, мало турбувалися про встановлення надійного зв’язку, не координувало свої дії з іншими центрами партизанського руху. Крім того, прослідковується тенденція органів безпеки тримати під контролем весь партизанський рух. З кінця листопада 1941 р., коли першому секретареві ЦК КП(б)Білорусії П.Пономаренку було доручено терміново взятися до організації Центрального штабу партизанського руху. Проте цей проект не був втілений з огляду на доповідну записку наркома ВС Л.Берії, котрий зумів переконати Й.Сталіна, що керівництво партизанським рухом він може здійснювати сам *“без спеціального штабу”* [12, с.39]. Як вказує дослідник А.Чайковський, якщо територіальні партійні комітети й *“партизанські”* відділи (відділки) політorganів діючою армією часто могли порозумітися між собою, то органи НКВС співпрацювати не бажали. Наприклад, партизанським загонам, сформованим Харківським управлінням НКВС, було заборонено підпорядковуватися військовим частинам і виконувати завдання їхніх командирів, бо, на думку керівництва цього управління, армійські структури привласнюють у такий спосіб чужу славу [27, с.93]. Досягати компромісу щодо керівництва партизанською боротьбою вдавалося лише у виняткових випадках. Зокрема, у листопаді 1941 року за рішенням Ради Південно-Західного фронту було створено оперативну групу для керівництва партизанським рухом і організації підпільних партійно-комсомольських осередків. Її очолив секретар ЦК КП(б)У М.Співак. До цієї групи увійшли партійні функціонери, військові фахівці та співробітники НКВС [27, с.93].

Упродовж березня 1942 року до ЦК КП(б)У надійшло кілька доповідних записок від НКВС УРСР про стан партизанської боротьби. Наголошувалося на все більшій неузгодженості у діях тих органів, якими керують партизанським рухом. Наводилися такі явища: перекидання партизанських загонів за лінію фронту здійснюється нерідко некомпетентними особами з числа армійських політпрацівників, трапляються випадки перехоплення партизанів одними органами в інших, військові ради армій і фронтів відмовляють НКВС у виділенні літаків, органи НКВС не мають можливості забезпечити свої партизанські загони засобами радіозв’язку. На підставі цих інформацій, за дорученням ЦК КП(б)У Т.Строкач, І.Сиромолотний та Л.Дрожжин

підготували 12 квітня 1942 р. проект постанови про стан керівництва партизанським рухом на окупованій території. З метою усунення дублювання і паралелізму в роботі керівництва партизанським рухом вважалося доцільним покласти на 4-те управління НКВС УРСР формування, підготовку і керівництво оперативно-бойовою діяльністю партизанських загонів і диверсійних груп. 4-те Управління НКВС УРСР зобов'язувалося ставити оперативно-бойові завдання партизанам, що знайшло відбиток у плані-календарі роботи Управління НКВС, затвердженому наркомом внутрішніх справ УРСР В.Сергієнком [12, с.40]. ЦК КП(б)У виходив з того, що більшість партизанських загонів, які мали зв'язок з неокупованими землями, підпорядковувалися НКВС. Таким чином НКВС зміцнювало свої позиції [27, с.94]. Проте постанови не були схвалені, оскільки подібні рішення мали затверджуватися лише центральними органами ВКП(б), НКО та НКВС. У суперечці щодо керівництва партизанським рухом партійні органи зміцнили свої позиції.

30 травня 1942 року постановою Державного комітету оборони при ставці Верховного головнокомандування було створено Центральний штаб партизанського руху на чолі з П.Пономаренком. Український штаб партизанського руху, створений 20 червня, очолив Т.Строкач. У спільному наказі начальникам управлінь НКВС УРСР в.о. наркома внутрішніх справ майора держбезпеки С.Савченка та начальника УШПР майора держбезпеки Т.Строкача від 7 липня 1942 року зазначалося, що керівництво партизанською боротьбою відтепер здійснюється УШПР, а УНКВС негайно має передати за територіальністю начальникам відповідних оперативних груп, фронтів та армій усі партизанські загоны, що знаходяться як за лінією фронту, так і в тилу противника. Тобто партизанські загоны з підпорядкування НКВС передавалися до УШПР [22, с.14-15].

Оцінюючи діяльність з розгортання партизанського руху за перший рік війни, В.Адріанов писав, що в Україні з серпня 1941 р. до 26 липня 1942 р. органи держбезпеки залишили в тилу і перекинули 778 партизанських загонів 622 диверсійні групи (28 753 чол.). Але станом на 25 серпня 1942 р. підтримувало зв'язок лише 216. 90 відсотків партизанських загонів, винищувальних, диверсійних і розвідувальних груп було підготовлено і залишено у тилу ворога чи перекинуто туди органами НКВС-НКДБ [6, с.82-83]. За іншими даними, з початку війни до літа 1942 р. з 1565 партизанських загонів і груп (34 979 чол.) в Україні до 10 червня 1942 р. на зв'язку лишалось всього 110. Вижило 7% [19, с.67]. Російський дослідник О.Попов вказує, що в Україні у перший рік війни з усіх формувань лише незначна їх кількість мала зв'язок з *"Великою землею"* [19, с.61]. 6 березня 1942 року нарком внутрішніх справ УРСР В.Сергієнок направив секретареві ЦК КП(б)У Д.Коротченку доповідну, в якій зазначалося, що з серпня 1941 року до 1 березня 1942 року НКВС УРСР сформував 1874 партизанських загоны чисельністю 29307 та заслав у тил ворога 776 агентів-одинаків та зв'язкових з партизанськими загонами - понад 30 тисяч чоловік. У доповідній записці НКВС СРСР повідомлялося, що на 1 травня 1942 року в Україні діє 37 партизанських загонів з 1918 учасниками [22, с.11]. Тобто йдеться про 7% партизанів, що вижили. І.Старінов подає інформацію, що в Україні на 26 червня 1942 року із 778 партизанських загонів діяло лише 22 (3310 чоловік) [24, с.118]. За даними УШПР, у червні 1942 року у нього на зв'язку перебувало лише три партизанські з'єднання (16 загонів) та 14 окремо діючих загонів, загальна чисельність яких становила 4043 бійця [26, с.11]. Попри невелику розбіжність цифр, без сумніву можна сказати, що перший рік війни був вельми невдалим для розгортання червоного

партизанського руху. Як свідчать цифри, населення на окупованих німцями територіях не поспішало йти до партизанських загонів і підтримувати партизанський рух. Відірвані від баз постачання, не маючи чітких директив, перебуваючи у ворожому оточенні, партизанські загони розпадалися або знищувалися противником. Що стосується “живучості” партизанських загонів, то найдієздатнішими виявилися ті, що підпорядковувалися органам НКВС. На травень 1942 року їх нараховувалося до 90% від загальної кількості партизанських загонів [6, с.82].

Попри підпорядкування партизанського руху в Україні УШПР, не слід вважати, що органи НКВС зовсім були усунуті від партизанського руху. Зі створенням УШПР кадрова проблема вирішувалася за допомогою органів НКВС УРСР, армійськими кадрами. Органи НКВС і в подальшому були досить тісно пов’язані з партизанським рухом. Л.Берія в якості члена Державного комітету оборони вимагав від Т.Строкача повсякчасної інформації про розвиток партизанської боротьби в Україні, втручався за допомогою розгалуженого апарату свого відомства в усі питання партизанського руху, вкорінював на окупованій території спеціальні органи, які виконували контролюючі і каральні функції, зокрема в партизанських формуваннях, де майже до всіх ланок проникли чекісти, що обіймали різні посади. 45% цих чекістів працювали у штабах, у тому числі і в УШПР [27, с.98-99]. У своїх спогадах П.Судоплатов подає світліну одного з агентів НКВС - нелегала Ю.Колеснікова, що діяв у з’єднанні С.Ковпака [25, с.576].

Агенти НКВС-НКДБ мали тримати під контролем морально-політичний стан у партизанських загонах. У результаті діяльності агентури НКВС до керівництва цього відомства потрапляли компрометуючі матеріали щодо діяльності партизанських загонів. Наприклад, 23 січня 1943 року Л.Берія інформує голову ЦШПД П.Пономаренка про те, що *“особовий склад 12-го батальйону Сабурова займається гультяйством, пияцтвом, тероризує й грабує радянськи налаштоване населення, у тому числі навіть родичів власних бійців”* [4, с.362]. 25 січня цього ж року у листі Л.Берія інформує П.Пономаренка, що *“До району нашої діяльності [Рівненщина - О.В.] прибув 7-й батальйон загону Сабурова. Партизани цього батальйону займаються нечуваними грабунками, бандитизмом і пияцтвом, роз’їжджають селами у формі німецьких солдатів”* [4, с.363]. Звичайно, що пильна увага з боку органів НКВС-НКДБ до того, що діється у партизанських загонах, була помітною для особового складу цих формувань і викликала негативні емоції. До осіб, які були відряджені центральними органами для роботи у партизанських загонах, на місцях ставилися підозріло з неприхованою недовірою, очевидно, вбачаючи у них агентів та інформаторів відповідних органів. Про таке становище у з’єднанні С.Ковпака інформує голову УШПД колишній політрук 5-ї групи Сумського партизанського з’єднання Мінаєв [22, с.289]. Агент *“Корнєв”* 28 березня 1943 року повідомляє керівництво УШПД про негативні висловлювання С.Ковпака на адресу чекістів: *“Коли я був на прийомі у тов. Сталіна, він мені прямо сказав - якщо будуть надсилати до Вас НКВДистів - працівників НКВС, то женіть їх звідти, їм нічого там робити”* [22, с.239]. На початку 1943 року Т.Строкач та М.Хрущов отримали від агентів, засланих до Сумського з’єднання, ряд компрометуючих матеріалів на С.Ковпака. Вірогідно, що в результаті цього було прийняте рішення про виклик Ковпака до Москви. Цей виклик у Сумському з’єднанні відхилили, написавши до УШПД, що виліт Ковпака вбачають за недоцільний [22, с.233]. Особливої поваги до органів НКВС у керівництва Сумського партизанського з’єднання і не могло бути. Відомо, наприклад, що комісар С.Руднев до війни зазнавав арешту і переслідування органами безпеки.

Контроль і втручання органів НКВС-НКДБ у діяльність партизанського руху, підпорядкованого УШПР, був викликаний не лише суб'єктивними факторами, але й рядом проблем, які УШПР самотужки розв'язати не міг. Зокрема, йдеться про неефективне керівництво партизанськими загонами з боку партійних органів, відсутність надійного зв'язку, недостатня масово-політична робота, слабкість агентурної та оперативно-тактичної розвідки, млявість діяльності деяких загонів [27, с.97]. Зрештою, у тоталітарній країні, де просякнення суспільства агентами органів державної безпеки сягало величезних масштабів, залишити "бездоглядним" партизанський рух органи НКВС-НКДБ не могли.

У 1942-1944 рр. фактично діяли 3 види червоних партизанських формувань та деякі окремі партизанські загони. Найчисленнішими були партизанські загони, підпорядковані УШПД. Крім них в Україні продовжували діяти групи й загони 4-го управління НКВС-НКДБ СРСР: загін Дмитра Медведєва, групи Миколи Прокопюка, Євгена Мірковського і Віктора Карасьова, що підпорядковувалися П.Судоплатову. Слід згадати також загони Головного розвідувального управління РСЧА. Між цими загонами дуже частими були індивідуальні чвари як всередині загонів, так і між різними загонами, що доходило навіть до сутичок [22, с.269].

Згідно з директивою НКВС СРСР від 13 липня 1942 року штабам партизанського руху не підлягали передачі розвідувально-диверсійні групи спеціального призначення, що діяли в тилу противника, розвідувальна агентура, кур'єри і зв'язкові, резиденти у німецькому тилу, а також листування партизанських формувань (зведення, донесення, доповіді, радіограми тощо) [25, с.203].

До специфічних завдань органів НКВС відносилася контррозвідувальна діяльність, що мала захистити партизанський рух від ворожої агентури. Як зазначає дослідник О.Попов: "...*викриття агентури противника у партизанських формуваннях багато в чому залежало саме від професіоналізму чекістів, що обслуговують той чи інший загін*" [19, с.127]. Для реалізацій цього завдання застосовувалися такі методи, як: агентурне проникнення до спецслужб противника; оперативне спостереження за об'єктами цих служб; захоплення офіційних співробітників, агентів та документів спецслужб противника; оперативний пошук агентури противника у партизанських формуваннях; фізичне усунення тих, хто співпрацював з противником. Головним завданням чекістів була боротьба проти проникнення ворожої агентури до складу партизанських загонів. "*Лише в Україні, за даними розвідвідділу УШПД, партизанською контррозвідкою було виявлено 9883 шпигуна, зрадника чи інших пособників ворога, із них лише шпигунів гестапо* [мова йде про поліцію безпеки і СД - О.В.] - 1998 чоловік" [19, с.183].

З метою боротьби проти проникнення шпигунів, терористів, виявлення панікерів у партизанських загонах органами державної безпеки СРСР при партизанських формуваннях з січня 1942 року діяли оперативно-чекістські групи, що виконували функції Особливих відділів у діючій армії. [19, с. 184] Протягом 1942 року 4-те управління НКВС переправило у ворожий тил 2027 розвідників-одинаків та 595 розвідувально-диверсійних груп. З них змогли повернутися неушкодженими лише 400 розвідників і 34 групи, а решта загинули чи пропали безвісти [18, с.645].

Керівництво НКВС-НКДБ вдається до спроб "*підживити*" партизанський рух своїми надійними і перевіреними кадрами. Наприклад, влітку 1943 р. до з'єднання С.Ковпака було надіслано спецгрупу майора І.Юркіна (згодом - начальник особливого відділу 1-ї Української радянської партизанської дивізії). У цей час на летовище

з'єднання Сабурова прибула група “*Вимпел*” майора І.Шилова, що прямувала під Новоград-Волинський. Для вирішення власних оперативних завдань групи ОМСБОП використовували лєтoviща з'єднання Ковпака, Сабурова, Федорова [11, с.138-139].

Але, як зазначалося, відносини між партизанськими загонами, що підпорядковувалися різним відомствам, іноді набували відкритої ворожнєчі. Керівник УШПД Т.Строкач скаржився у листі голові ЦШПД П.Пономаренку, що його довірену особу капітана Логвінова (направлений для роботи в партизанських загонах України) було безпідставно заарештовано Д.Ємлютїним [22, с.281] (колишній начальник Суразького райвідділу Управління НКВС в Орловській області, молодший лейтенант держбезпеки, керівник регіональної оперативної групи 4-го відділу на Брянщині) [10, с.20]. Один з керівників партизанської групи, що підпорядковувалася НКВС, М.Прокопюк називав партизанів з'єднання об'єднаних партизанських загонів Житомирської області (командири - І.Шитова та І.Скубо) “*анархістами*”, без дозволу керівництва цього з'єднання зламавав їхні бази, а відібраним майном ділився з загonom іншого чекїста - Д.Медведева [22, с.282-283].

Дїзнавшись про наказ О.Сабурова щодо підпорядкування партизанського загону імені Боровика (спочатку мав назву “*їмені Сталїна*”) В.Ушакову, колишній командир загону Є.Мїрковський (на той час командир партизанського загону НКДБ “*Ходоки*”) почав підбурювати партизанів тікати з загону Ушакова. Мїрковський роззброював, переманював партизанів з загону імені Боровика. На думку В.Ушакова, ці неподобства санкціонував П.Судоплатов [22, с.310].

Моральний стан у загонах, що підпорядковувалися НКВС-НКДБ, як і в інших нерідко перебував на низькому рівні. Наприклад, за інформацією командира партизанського з'єднання імені Хрущова І.Шитова, група з загону НКДБ “*Переможці*” (командир - Д.Медведев) на чолі з Пашуном від неробства займалася пияцтвом та побутово розкладалася. Відповідального секретаря Тортуса вони хотїли убити за висловлювання критичних зауважень [22, с.311]. Партизанський загін НКДБ “*Олімп*” на чолі з В.Карасьовим, перебуваючи на початку осені 1943 року у лісах Наровлянського району Полїської області Білорусії, займався тим, що вилловлював диверсійні групи інших загонів і під страхом розстрілу підпорядковував їх собі, зокрема, з Партизанського з'єднання імені Щорса було затримано групу Карпенка, групу загону імені Ленїна на чолі Домшиним [22, с.319].

Серед керівників партизанського руху в Україні були вихідці з органів НКВС. Один з них - О.Сабуров (колишній заступник начальника курсів Управління виправно-трудоxв таборів і колонїй (ГУЛАГ) НКВС СРСР) [10, с.20]. Командир партизанського загону НКДБ “*Переможці*” Д.Медведев у органах ЧК-ДПУ-НКВС-НКДБ з початку 20-х років. Ця людина безпосередньо була причетна до політичних репресїй в Україні. У 1936-37 роках Д.Медведев перебував на посаді інспектора при начальнику УНКВС по Харківській області. З квітня 1938 р. - заступник начальника 3-го відділу при Біломоро-Балтїйському комбїнатї НКВС СРСР, з квітня 1939 року - начальник 3-го відділу Норильського табору НКВС. У листопаді 1939 року вийшов на пенсію, але з початком німецько-радянської війни у червня 1941 року стає працівником Особливої групи з формування партизанських загонів НКДБ. У вересні 1941 р. очолює партизанський загін НКВС “*Митя*” у Брянській області та Білорусії. З червня 1942 року - командир партизанського загону НКВС “*Переможці*” на Волині та Подїллі [29, с.167, 514]. Керівник УШПД Т.Строкач теж виходець з органів НКВС. Як видно з біографїй деяких учасників партизанського руху, керівникам партизанського

руху довелось перекваліфіковуватися, оскільки професійними партизанами їх назвати не можна було. Попередня праця в репресивно-каральних органах і підрозділах ГУЛАГу вимагала цілком інших здібностей.

На думку І.Біласа, загін Д.Медведева “*Переможці*” існував для прикриття діяльності розвідника М.Кузнецова [3, с.169]. Історик В.Верига засуджує провокаційну діяльність командира загону та М.Кузнецова, оскільки їхня діяльність підбурювала репресії німців проти ОУН та цивільного українського населення. Зокрема, після невдалого замаху М.Кузнецова на представника німецької окупаційної адміністрації П.Драгеля, було розстріляно близько 500 українців [18, с.653-654]. Мова може вестися про непоодинокі випадки провокаційних дій з боку червоних партизанів. 5 вересня у Москві було прийнято рішення про дезорганізацію життя населення в окупованих районах. Тобто від партизанів вимагалось проводити операції та диверсії таким чином, щоб німці якнайбільше знищували заручників з числа мирного населення. Це мало повернути жителів до партизанської боротьби [20, с.316]. Колишній ад’ютант Т.Строкача Русанов, захоплений німцями у полон, на допитах розповідає, що при відступі Червоної Армії місцеві партійні організації залишали найнадійніші кадри для підпільної роботи. Їхнім завданням було вносити розлад і спрямовувати репресії німців проти населення. Одного разу Т.Строкач висловився про те, що треба зробити так, аби населення на власній шкурі відчуло, щоб його охопив відчай. Це мало повернути населення до партизанської боротьби [4, с.415-416]. Історики О.Гогун [7, с.61-70], В.Сергійчук [21, с.14-17] наводять численні факти репресій червоних партизанів проти українського населення на Волині.

Боротьба з українським націоналістичним визвольним рухом була однією з складових партизанського руху під керівництвом НКВС-НКДБ. Активні дії українських повстанців проти німців змушували радянське командування піти на переговори. Перша зустріч полковника Лукіна, капітана Брежнева з Т.Бульбою-Боровцем та кількома його людьми відбулася у вересні 1942 року на хуторах с.Стара Гута Людвипільського району. Планувалось підпорядкувати відділи Боровця радянському командуванню. Але переговори були безрезультатними. Лукін залишився при загоні Медведева в якості начальника спеціальної служби [16, с.156-159].

Українські повстанські і радянські джерела фіксують зіткнення повстанських відділів з червоними партизанськими загонами, зокрема, і з відділами, що підпорядковувалися НКВС-НКДБ. Наприклад, у березні 1943 року сталися сутички з загonom Д.Медведева [15, с.244, 249].

11 січня 1943 року начальником оперативного відділу ЦШПР полковником Соколовим був підготовлений план проведення першочергових заходів щодо посилення партизанського руху. Цей план було затверджено начальником ЦШПР П.Пономаренком 15 січня. Передбачалось здійснити передислокацію партизанських загонів з території РРФСР та БРСР до України, проведення ряду заходів щодо розкладу поліції та націоналістичних формувань на території УРСР [3, с.168-169]. Постанова Політбюро ЦК КП(б)У від 15 липня 1943 року “*Про стан і дальший розвиток партизанського руху на Україні*” закликала активніше вести боротьбу проти націоналістичних організацій. У листопаді 1943 року фіксується поява псевдобойвки, що діяли під виглядом УПА. Очолював її Боярський. Псевдобойвка у кількості 16 осіб мала на меті встановити місцеперебування повстанської групи [21, с.82]. Очевидно, що за такими діями стояли органи НКВС-НКДБ. У наступні роки провокативні акції НКВС-МВС-НКГБ-МГБ з переодяганням

у однострої УПА і вчиненням розправ над мирним населенням для дискредитації визвольного руху стануть поширеним явищем.

Коли Червона Армія витіснила німців з частини території Волині, партизанське з'єднання С.Ковпака було розформоване і на його базі утворені партизанську дивізію імені двічі Героя Радянського Союзу С.Ковпака, якою командував П.Вершигора [3, с.170]. У середині серпня 1944 року ЦК КП(б)У прийняв рішення про передачу в оперативне підпорядкування НКВС УРСР 1-ї Української партизанської дивізії [12, с.389]. М.Хрущов у радіограмі П.Вершигорі №991 повідомив, що дивізія не розформовується, а передається у підпорядкування НКВС УРСР *“для боротьби з німецько-українськими націоналістичними бандами”*. Партизанська дивізія у подальшому мала здійснювати каральні акції у Західній Україні для придушення національно-визвольного руху [3, с.171]. Особливих успіхів у боротьбі проти ОУН і УПА дивізія не мала. У грудні 1944 дивізію було розформовано, а частина її особового складу перейшла до НКВС [12, с.389]. Колишні партизанські командири теж згодом опинилися на керівних посадах в органах НКВС-МВС та НКГБ-МГБ УРСР. Колишній керівник УШПР Т.Строкач очолив МВС УРСР. Серед учасників боївок спецгруп псевдооунівців, організованих НКВС-МВС, що відзначалися своєю жорстокістю щодо мирного населення, було чимало колишніх ковпаківців [7, с.70]. Очевидно, що попередній партизанський досвід став їм у пригоді.

Щодо питання кількості учасників партизанських загонів під керівництвом НКВС-НКВД, питання залишається відкритим. За підрахунками на підставі документів оперативного і кадрового відділів УШПР та його представництва при фронтах, а також інших відомств, загальна чисельність партизанських сил в Україні становила 200 тисяч чоловік (лише участь 98 тисяч була підтверджена належно оформленими документами). З цього числа у липні 1941 - травні 1942 р. на обліку 4-го управління НКВС нараховувалося 33 049 [27, с.244-245]. За даними історика В.Сергійчука, станом на 13 лютого 1948 року комісія при ЦК КП(б)У, створена для перевірки діяльності радянських партизанів і підпільників, визнала такими відповідно 136 668 і 21 343 особи [8]. Порівняймо ці цифри з кількістю учасників збройних формувань, що діяли на боці Німеччини. Дослідник С.Дробязко вважає, що із загальної кількості осіб, які служили у складі вермахту, військ СС, поліції та інших воєнізованих формувань (1,2 млн. чоловік) - 700 тисяч - слов'яни, в т.ч. й українці [9, с.339]. Історик А.Боляновський вважає, що українців у військових формуваннях на боці Німеччини нараховувалося близько 250 000 чол. [5, с. 531]. Цифри свідчать про те, що українці не менш охоче (а, можливо, й охочіше) йшли до німецьких формувань, ніж до червоних партизанських загонів. За визнанням Й.Сталіна: *“Дурна політика Гітлера перетворила народи СРСР на заклятих ворогів теперішньої Німеччини”* [23, с.440]. Тобто, саме політика окупаційних властей Німеччини та її союзників сприяла розгортанню партизанського руху. *“Якщо в червні 1941 р. - червні 1942 р. серед партизанів більшу частину становили особи, мобілізовані до лав партизанського руху по лінії партійно-радянських органів, співробітники системи НКВС, а також військовослужбовці, котрі опинилися в оточенні, то вже восени 1942 р. все частіше стали приєднуватися тисячі тих, хто став об'єктом нацистських репресій”* [13, с.72]. Проте навіть після 1942 року кількість осіб, які добровільно чи під тиском обставин вступили до військових формувань Німеччини перевищувала кількість червоних партизан в Україні. Пояснити це можна більшовицькою передвоєнною політикою щодо усіх народів СРСР, в т.ч. й українців. Через це важливу, а у багатьох випадках ключову, роль щодо формування

партизанського руху в Україні відіграли саме органи НКВС-НКДБ - надійна опора комуністичного режиму у довоєнний, воєнний і повоєнний час.

Таким чином, важливу роль щодо розгортання червоного партизанського руху в Україні під час німецько-радянської війни відіграли органи НКВС-НКДБ. У 1941-1942 роках роль цих органів була визначальною. Попри формальну підпорядкованість партизанського руху УШПР з червня 1942 року, органи НКВС-НКДБ зосереджують важливі ланки діяльності цього руху під своїм контролем, прагнучи встановити суцільний контроль над діяльністю червоних партизанів шляхом делегування своїх працівників на керівні і відповідальні посади у партизанському русі, впровадження агентурного апарату, контролем окремих ланок життєдіяльності партизанських загонів (зв'язок, розвідка, контррозвідка). Врешті це призвело до поглинання органами НКВС-НКДБ у 1944 році усього партизанського руху і спрямування його на придушення національно-визвольного руху в Україні.

1. 1941 год.: В 2 кн. - Кн.1. [Сост. Л.Е.Решин и др.]. - М.: Международный фонд "Демократия", 1998. - 831 с.
2. 1941 год.: В 2 кн. - Кн.2. / [Сост. Л.Е.Решин и др.]. - М.: Международный фонд "Демократия", 1998. - 751 с.
3. Білас І.Г. Репресивно-каральна система в Україні (1917-1953): Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз: у 2 кн. / І.Г.Білас. - Кн.1. - К.: Либідь - Військо України, 1994. - 432 с.
4. Він же. Репресивно-каральна система в Україні (1917-1953): Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз: у 2 кн. / І.Г.Білас. - Кн.2. - К.: Либідь - Військо України, 1994. - 688 с.
5. Боляновський А. Українські військові формування в збройних силах Німеччини (1939-1945) / А.Боляновський. - Львів: ЛНУ ім. І.Франка; Канадський інститут українських студій Альбертського ун-ту, 2003. - 686 с.
6. Боярский В.И. Партизанская война: История утерянных возможностей / В.И.Боярский. - Мн.: Харвест; АСТ, 2001. - 304 с.
7. Гогун О. Як "народні месники" мстилися народу: Комуністичний партизанський терор в роки радянсько-німецької війни / Олександр Гогун // Український визвольний рух. - Збірник 4. - Львів: МС, 2005. - С.61-70.
8. Дорош Є. "Якби Сталін погодився на пропозиції Хрущова, в Україні була б Холмська область" / Євген Дорош // Україна молода. - №3966. - 2010. - 28 жовтня.
9. Дробязко С.И. Под знаменами врага. Антисовестские формирования в составе германских вооруженных сил 1941-1945 гг. / С.И.Дробязко. - М.: Эксмо, 2004. - 608 с.
10. Жуков Д.А. 29-я гренадерская дивизия СС "Каминский" / Д.А.Жуков, И.И.Ковтун. - М.: Вече, 2009. - 304 с.
11. Зевелев А.И. Бригада особого назначения / А.И.Зевелев // Малая война. Организация и тактика боевых действий малых подразделений: хрестоматия / [Сост. А.Е.Тарас]. - Мн.: Харвест, 2003. - 512 с. - С.114-164.
12. Кентій А. Війна без пощади і милосердя. Партизанський фронт у тилу вермахту в Україні (1941-1944) / А.Кентій, В.Лозицький. - К.: Генеза, 2005. - 408 с.
13. Кентій А. Радянські партизани 1941-1944: світло і тіні / Анатолій Кентій, Володимир Лозицький. - К.: ПП Н.Брехуненко, 2010. - 80 с.
14. Колпакиди А. КГБ / Александр Колпакиди, Александр Север. - М.: Яуза: Эксмо, 2010. - 784 с.
15. Motyka G. Ukraina partyzantka 1942-1960. Dzialalnosc Organizacji Ukrajinskich Nacjonalistow i Ukrajinskiej Powstanczej Armii / Grzegorz Motyka. - Warszawa: Instytut Studiow Politycznych, Oficyna Wydawnicza Rytm, 2006. - 728 s.
16. Петренко Р. Слідами армії без держави / Роман Петренко. - К.-Торонто: УВС, Дослідний інститут "Студіум", 2004. - 272 с.
17. Петровський В.В. Історія України: Неупереджений погляд: Факти. Міфи. Коментарі / В.В.Петровський, Л.О.Радченко, В.І.Семененко. - Х.: ВД "Школа", 2007. - 592 с.
18. Політичний терор і тероризм в Україні. ХІХ-ХХ ст. Історичні нариси / Д.В.Архієрейський, О.Г.Бажан, Т.Б.Бикова та ін. - К.: Наукова думка, 2006. - 952 с.
19. Попов А. Диверсанты Сталина. Деятельность органов Госбезопасности СССР на оккупированной советской территории в годы Великой Отечественной войны / А.Попов. - М.: Яуза, Эксмо, 2004. - 512 с.

20. Семененко В.І. Історія України: Прихована правда: Від козацьких часів до сьогодення / Валерій Іванович Семененко. - Х.: ВД "Школа", 2009. - 400 с.
21. Сергійчук В. Наша кров - на своїй землі / Володимир Сергійчук. - К.: УВС, 2000. - 88 с.
22. "Создавать невыносимые условия для врага и всех его пособников...". Красные партизаны Украины, 1941-1944: малоизученные страницы истории. Документы и материалы / [Авт. сост.: А.Гогун, А.Кентий]. - Киев: Украинский издательский союз, 2006. - 430 с.
23. Солонин М. 22 июня. Анатомия катастрофы / М.Солонин. - М.: Яуза, 2009. - 480 с.
24. Старинов И.Г. Ошибки партизанской войны / И.Г.Старинов // Малая война. Организация и тактика малых подразделений: хрестоматия / [Сост. А.Е.Тарас]. - Мн., 2003. - 512 с. - С.165-177.
25. Судоплатов П.А. Спецоперации. Лубянка и Кремль 1930-1950 годы / П.А.Судоплатов. - М.: ОЛМА-ПРЕСС, 1997. - 688 с.
26. Україна партизанська. Партизанські формування та органи керівництва ними (1941-1945): Наук.довід. вид. / [Авт.-упоряд.: О.В.Бажан, А.В.Кентій, В.С.Лозицький та ін.]. - К.: Парламентське вид-во, 2001. - 319 с.
27. Чайковский А.С. Невідома війна: (Партизанський рух в Україні 1941-1944 рр. мовою документів, очима істориків) / А.С.Чайковський. - К.: Україна, 1994. - 255 с.
28. Чуев С. Украинский легион / С.Чуев. - М.: Яуза, 2006. - 544 с.
29. Шаповал Ю.І. ЧК-ГПУ-НКВД в Україні: особи, факти, документи / Ю.Шаповал, В.Пристайко, В.Золотарьов. - К.: Абрис, 1997. - 608 с.
30. Шевченко А. До питання про участь співробітників дорожніх відділів НКВС УРСР у партизанському русі в роки Великої Вітчизняної війни / А.Шевченко // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. - №1(20). - К., 2003. - С.403-410.

Вовк А.В. Красное партизанское движение в Украине и органы НКВД-НКГБ (1941-1944 гг.)

В статтє идєт рєчє об участїи органєв НКВД-НКГБ в развєртыванїи краснєгє партизанскєгє дєвїжєнїя в Укрїанє в 1941-1944 годєх. Отдєльнє вниманїє автєр удєлїл рєлїи органєв бєзєпєсностї и органєв внутрєннїх дєл в оснєванїи краснєгє партизанскєгє дєвїжєнїя, жєланїю дєржєтє єгє под кєнтрєлєм. Автєр рєссємєтрївєєт дєятєльнєстє отдєльнїх партизанскє-дївєрсїоннїх грєпп и отрїядєв, кєнтрєлїруємїх НКВД-НКГБ.

Vovk O.V. Red partisan motion in Ukraine and organs of NKVD-NKGB (1941-1944)

In the article speech goes about participating of organs of NKVD-NKGB in development of red partisan motion in Ukraine in 1941-1944. Separate attention an author spared the roles of organs of safety and organs of internal affairs in foundation of red partisan motion, to the desire to hold him under control. An author examines activity of separate partisan-diversionary groups and detachments, controlled NKVD-NKGB.